

Doc. dr. Salih Jalimam

SREDNJOVJEKOVNI GRAD VISOKO¹

Abstrakt

U svojoj srednjovjekovnoj historiji Visoko (Visoki) imalo je vrlo intenzivan politički, ekonomski i kulturni život ako je suditi prema izvorima iz Dubrovačkog arhiva i arheološkim spomenicima.

Visoko i njegova okolina kao i stanovništvo ovog dijela države Bosne i Hercegovine, ulaze u red onih zanimljivih gradova koji su svoju viševjekovnu prošlost na najljepši način predstavili u općoj kulturi i civilizaciji čovječanstva i to kao dio vječitog napora da se živi slobodno i napredno, poštujući sve poznate principe prošlog, sadašnjeg i budućeg. Možda se ovom prigodom, u ovom uvodu treba da se doda i napomena da se širem prostoru od Vranduka do Visokog historijski razvoj uzima kao elemenat važnog i vrijednog, isto tako i kao pouka i iskustvo historijskog razvoja, svega onoga što se od najstarijih vremena do danas nametnulo kao fundament, oko kojeg se okupljala i srednjovjekovna Bosna, tu su postavljeni njeni stubovi, banski i kraljevski dvori, trgovalo se, proizvodilo ali i učilo i evidentirani su važni spomenici kulture, arhitekture, pismenosti sve ono što je znak višemilenijskog postojanja.

Kroz Visoko prelamali su se skoro svi važni događaji historije Bosne i Hercegovine, jugoistoka Evrope u najmanje hiljadu godina o čemu su sačuvana brojna svjedočanstva. Isto tako putopisni zapisi ističu posebnost prirodnog, geografskog, kulturnog, privrednog razvoja ovog grada. Zanimljiva je bilješka iz 1640. godine Pavla iz Rovinja u kojoj posebno hvali prirodne ljepote grada Visokog. Položaj grada naziva plemenitim, »mjesto je prostrano, ugodno očima a oko njega se razgolilo široko polje. Isto tako kuće u gradu su poredane posred vrtova, punih cvijetnih voćaka».

Sigurno da je bogatstvo života na ovim prostorima proizvelo ovakav utisak, kod onih koji su živjeli ali i povremeno posjećivali Visoko, posebno i zbog toga što je prema evidentiranim arheološkim nalazima moguće potvrditi tezu o kontinuitetu civilizacija na ovim prostorima. Radi se o tragovima života koji se evidentiraju kao butmirska grupa, čiji su najznačajniji centri u blizini Visokog. To su lokaliteti: Donje Moštre, Radovlja, Kralupi, Zbilje a pripadaju neolitu kada su živjeli Desidijati, poznati i kao veliki protivnici rimske vlasti i organizatori Batonovog ustanka (6-9. g. n. e.) čija se razriješnica desila u Ardubi, prema nekim istraživačima današnjem Vranduku.

Znanja o Visokom iz vremena Rimljana dopunjena su brojnim arheološkim nalazima, prije svih antičkih naselja, utvrda, grobova i nadgrobnih spomenika, tragova cesta i drugih nalaza. Tu je evidentirano više gradina i gradinskih naselja, što samo potvrđuje hipotezu o Visokom kao centru Ilira. Gradine su ubicirane u Seoči, Brežanima, Karauli, Podgori, Goduši dok su gradovi ubicirani u Visočici i Vrani.

Od antičkih naselja u okolini Visokog treba spomenuti: Buzić Mahala, Gornje Moštre, Vratnica, Odžak, Kralupi, Radovlje, Lisovo, Arnautovići i Breza. Taksativno pobrojani samo ukazuju na visok stepen života na ovim prostorima ali i dosta rani interes arheologa za istraživanje ovih prostora.

U identifikaciji života i historijskog dešavanja poneku informaciju moguće je naći i u historijskoj toponomastici ili usmenoj predaji, ali se, skoro uvijek mora napomenuti da podaci moraju nositi obilježja starijih epoha.

Intenzivna arheološka istraživanja koja su krajem XIX vijeka obavljena u okolini Visokog dala su neka razriješenja brojnih nedoumica iz starijih perioda historije te su potvrdila kontinuitet života sve do političkog sloma srednjovjekovne bosanske države 1463. godine.

U toku XX vijeka nastavljena su istraživanja, identifikovan je veliki broj naselja visočkog kraja od antičkih urbanih cjelina do kasnog srednjeg vijeka, u potpunosti je potvrđen kontinuitet i rezultat toga je i pojava knjige: Visoko i njegova okolina, Visoko 1984. grupe autora u kojoj su potvrđene sve ranije hipoteze.

Doba velike seobe naroda, čiji se počeci poklapaju sa posljednjim decenijama antičko-rimske civilizacije, obilježeno je u Bosni i Hercegovini vladavinom Ostrogota od 490. do 536.

godine, odnosno 540. godine i snažnim, sudbonosnim prodorima slavenskoavarskog plemenskog saveza 597. godine duž riječnih dolina, sa padom grada Salone oko 614. godine kao završnim činom.

Rušilački prodori Slavena i Avara prema Saloni, pri čemu je, kako to navode savremeni vizantijski izvori, srušeno preko 40 utvrda u Bosni i Hercegovini, tek ponekim arheološkim nalazom sugerišu o vezama među civilizacijama. Vijek poslije definitivnog naseljavanja Južnih Slavena na ove prostore obilježen je stvaranjem i prvih organizacionih cjelina po sistemu župa, jačim procesom državnopravnih veza, koji, poslije smjenjivanja franačke i mađarske vrhovne vlasti (VIII-IX. vijek), pokazuju mnoge, nove i šire aspekte.

Inače, o životu u Bosni i Hercegovini od propasti antičkog svijeta pa skoro sve do XII vijeka malo se zna ili se uglavnom pretpostavkama slaže mozaik zbivanja, ali i to je nesigurno i nepotpuno. Prvi, tačan i siguran podatak vezuje se za kraj XII vijeka i bosanskog bana Kulina i komad navodne crkve pronađen u selu Muhašinovići (Biskupići) kod Visokog. Teško je prema jednom fragmentarnom nalazu projicirati bilo kakav historijski razvoj, posebno to vezivati za rezidenciju vladara ili biskupa, što se desilo u XIV vijeku, ali historijski izvori vezuju Bosnu za ovaj prostor, samo što je teško odgonetnuti od kada.

Treba znati da je srednjovjekovna historija Visokog i okoline na dosta solidan način obrađena u nekoliko monografija, u pojedinima je i ponuđena zbirka vrijednih historijskih izvora iz Dubrovnika što je ukomponovano sa vrijednim arheološkim nasljeđem, te je primamljiva osnova za pisanje sinteze o srednjovjekovnom Visokom. Ipak, ostalo je dosta toga nerazriješenog za budućeg istraživača, posebno kada se žele pojačati veze antike i srednjeg vijeka kao i reafirmacija brojnog arheološkog materijala i njegove historiografske obrade

Nedostatak primarnih historijskih izvora uticao je da se među ključne probleme istraživanja srednjovjekovne historije smjesti pitanje naučne interpretacije i reinterpretacije brojnih historijskih izvora, čime se, samo takvim metodološkim postupkom može objasniti mnogo toga nejasnog iz historije srednjovjekovnog Visokog, posebno iz ranosrednjovjekovne historije. Posvećujući tome posebnu pažnju, u istraživačkom postupku evidentirane su dvije karakteristične činjenice kroz koje

se određuje i definiše skoro svako istraživanje srednjeg vijeka : 1. Lični interes historičara koji istražuje i 2. metodološki postupak u tumačenju historijskih izvora.

Potrebno je posebno istaknuti činjenicu da je do osamdesetih godina XX vijeka u historiji historiografije Bosne i Hercegovine njen srednjovjekovni period proučavan kao znak ličnog opredjeljenja, istovremeno kao dokaz osobne hrabrosti i rizika istraživača i «popunjavao» je već davno identifikovanu sliku bosanskohercegovačke države koju je samo na takav način moguće i predstaviti. Mnoga tamna i nejasna mjesta iz prošlosti ostajala su i dalje takva, posebno se to odnosi na historiju srednjovjekovnih gradova, koji su najmanje istraženi fenomen, koji gotovo stalno traži nove istraživačke zahvate.

U historijskom pregledu srednjovjekovnog razvoja visočkog kraja posebno se ističu i traže komentar koordinate kraljevskih prerogativa visočkog kraja, znači jedan od segmenata razvoja historije na ovom području sa mnogo širim i dubioznijim reperkusijama. To se može identifikovati konsultacijom evidentiranih historijskih dokumenata, materijalnih spomenika kulture i nekih segmenata usmene tradicije, uz ponovnu, dužnu opasku, da se sve to uzima kao pretpostavka za neka buduća, sistematska istraživanja.

Sa tako postavljenim istraživačkim zadatkom, valja se, barem na trenutak zaustaviti na identifikaciji određenih metodoloških problema, koji su neminovni, te koji su ovisni o malom broju historijskih izvora za pojedine oblasti života u srednjovjekovnom Visokom, te tako smanjuju mogućnost potpunijeg uvida u pojedina pitanja i probleme. Posebno se to odnosi na neka pitanja demografskih promjena, topografskog određenja, ubikacije gradskog naselja do identifikacije samog imena grada Visoko (Visoki), što je sigurno potvrđeno, srednjovjekovni toponim.

Nema nikakve dileme da je srednjovjekovno Visoko formirano na bogatim naslagama antičkog i ranosrednjovjekovnog života, da u sebi povezuje mnoge važne, vrijedne i zanimljive činjenice te se smatra, u nekim periodima i temeljem za razumijevanje historije srednjovjekovne Bosne. Inače, historijsko utemeljenje srednjovjekovnog grada Visoki treba tražiti u kontekstu historijskih dešavanja krajem XII i početkom XIII vijeka, u kojima dolazi do jačanja feudalno-

državnopravnih ingerencija srednjovjekovne Bosne i isticanje i dominiranje vjere dobrih Bošnjana, bosanskog bogomilstva, što su dvije, od niza bitnih činjenica koje su odigrale skoro presudnu ulogu u očuvanje države. Riječ je o pravom formiranju jake i moćne srednjovjekovne bosanske države, čiji su atributi i jaki i moćni, utvrđeni srednjovjekovni gradovi, o čijem prvotnom nastanku postoji obilje pretpostavki i lutanja, od toga da ih je podizao mađarski hercog Koloman tridesetih godina XIII vijeka kao branu od prodiranja bosanskih bogomila, do toga da je to činila sama bosanska srednjovjekovna vlast kao jedan od oblika zaštite od prodora Mongola 1241-1242. godine. U novije vrijeme sve je prisutnija teza da su utvrđeni gradovi u srednjovjekovnoj Bosni formirani po evropskim srednjovjekovnim obrascima tj. podizani su na antičkim temeljima i to kao rezultat brojnih društveno-ekonomskih promjena.

O nastanku prvih utvrđenih srednjovjekovnih bosanskih gradova, osobito onih koji se tradicijski smještavaju u XIII vijek, teško je naći sigurne historijske potvrde, osim nekih pretpostavki, nastalih prema, opet, nekim nepotpunim informacijama. Često se u historijskoj literaturi operiše sa podacima iz pisma pape Inocenta IV od 26. augusta 1247. godine u kojem je riječ da se u srednjovjekovnoj Bosni «ecclesiae munitiones et castra» ali to su neodređene informacije koje je teško provjeriti.

U još nekoliko historijskih dokumeneta iz druge polovine XIII i početka XIV vijeka spomenuti su utvrđeni gradovi, ali vrlo teško ili skoro nikako se ne mogu tačno ubicirati spomenuti utvrđeni gradovi ali je neosporno da su registrovani u historijskim izvorima.

Od sredine dvadesetih godina XIV vijeka u srednjovjekovnoj se bosanskoj državi pojavljuju utvrđeni gradovi i to imenom ovim redom: Ključ 1325., godine, Kušlat 1345. godine, Bobovac 1351. godine, Visoki 1355. godine, Srebrenik 1376. godine, Dobor 1387. godine, Samobor 1397. godine itd. Za razliku od ranijih vijesti iz druge polovine XIII vijeka u kojima se spominje anonimni castrum sada srednjovjekovni bosanski grad ima tačno i određeno značenje, vremenom se mijenja njihova funkcija i položaj u društveno-ekonomskom i političkom životu srednjovjekovne bosanske države. To nisu više samo administrativni centri pojedinih župa kao u vrijeme vizantijskog cara-pisca Konstantina Porfirogenita, već centri privrednog,

ekonomskog i kulturnog života, i postaju bastioni feudalaca. Gradovi su rasprostranjeni podjednako i u njihovim oblastima i na području pod neposrednom vlašću vladara. Ova pojava je u skladu i sa jačanjem bosanskog državnog organizma i razvijenim oblicima feudalnog društvenog sistema.

Ovim, malo širim ekskursom u povijest srednjeg vijeka na ovim prostorima, samo se željelo naglasiti da pojava srednjovjekovnog grada u bosanskoj državi nije usamljena pojava niti bez jakih i sigurnih privrednih, političkih, kulturnih, ekonomskih i društvenih relacija. Posebno i zbog što se već u vladarskim ispravama banova Stjepana II Kotromanića iz 1326-1329. godine i Tvrtka I Kotromanića iz 1354. i 1365. godine spominje vladarsko mjesto Visoki, što su najneposredniji dokazi o ubikaciji srednjovjekovnog grada na ovim prostorima.

U historijskoj i arheološkoj literaturi još uvijek nije razriješeno ko je gradio srednjovjekovni grad Visoki, ali sve pretpostavke ide za tim da je to urađeno u vrijeme bosanskog bana Stjepana II Kotromanića. Između 1326-1329. godine ban Stjepan II Kotromanić zajedno sa bratom Vladislavom, nakon održanog državnog sabora «sve Bosne», dali su u feud knezu Vukosavu Hrvatiniću župe Banica i Vrbanja u neposrednoj blizini Visokog. Ovo je jedan od prvih i najsigurnijih dokaza koji potvrđuju da je Visoki bio bansko sjedište srednjovjekovne Bosne.

U historijskoj literaturi već je davno konstatovana prirodno-geografsko-privredna prednost i važnost visočkog polja u ranijim epohama, a posebno u srednjem vijeku. Isto tako prepoznate su koordinate koje su uticale na nastanak visočkog grada, te činjenice za razvoj društvenog, ekonomskog, privrednog, vjerskog i kulturnog života te u komunikacijskom pogledu utvrđeno je nekoliko važnih putnih pravaca. Također, poznato je da srednjovjekovni gradovi i utvrde nastaju na uzvišenjima sa kojih je lakše vršiti kontrolu na sve strane. To je u isto vrijeme bila i najbolja odbrana od neprijatelja jer je iznenađenje kao jedna od činjenica rata bila isključena, a drugo što su nepristupačni tereni onemogućavali lahak pristup gradskom naselju. To se u srednjovjekovnoj historiji Visokog nekoliko puta potvrdilo te u historijskoj literaturi se konstatuje da je Visoki nastao po svim obrascima srednjovjekovnog grada.

U neposrednoj blizini kraljevskog grada Visoki, historijski izvori spominje još dva kraljevska grada Moštre i Podvisoki, te se

s pravom u literaturi konstatuje da je ovaj kraj najvažniji kraljevski domen i sigurno mjesto boravka brojnih bosanskih vladara, posebno Tvrtka I. Tome u prilog ide i činjenica o značajnom razvoju rudarstva, trgovine i zanatstva te je tako Visoki imao i svoje podgrađe Podvisoki, koje se kasnije razvilo u grad Podvisoki s trgom što i spominju izvori iz 1363. i 1377. godine.

U drugoj polovini XIV i tokom XV vijeka u Visokom, bosanski vladari su primali poslanike, izdavali povelje, organizovali sav politički, državni, društveni i kulturni život. Prema tradiciji i danas se jedan predio u okolini naziva Kraljevac kao sjećanje na srednjovjekovne, kraljevske dane. Arheološkim pretragama pronađeni su grobovi dvojice vladara na lokalitetu Mile, Stjepana II i Tvrtka I što je siguran dokaz da je Visoki kraljevsko mjesto, na šta ukazuje i toponim kraljeva kapela.

Slično tome, Mile su ubicirane kao jedno od mjesta gdje su održavani državni sabori ali i kao mjesto gdje je izgrađen prvi franjevački samostan i organizovana franjevačka vikarija 1340-1342. godine. Djelovala je i notarska kancelarija i razvilo se i monumentalno graditeljstvo sa na užem području šest utvrđenih gradova, crkvom u Milama, kraljevski dvorovi u Moštrima i Podvisokom, hiža bosanskih bogomila u Moštrima, samostan u Milama i kuća u Podvisokom. Postoji dosta dokaza o razvoju kiparstva, duboreza, slikarstva i zlatarstva a posebno su evidentirane mnoge nekropole stećaka.

Treba napomenuti da su i u političkom i ekonomskom životu Visoko i njegova neposredna okolina u srednjem vijeku središte burnog i interesantnog života koji je na mahove dobijao obilježja širih, bosanskih okvira. Posebno na političkoj ravni u XV vijeku što se pretvaralo u brojne sporove i sukobe a nije se bježalo i od oružanih borbi. Takav jedan sukob bilježe historijski izvori 1404. godine kada se protiv kralja Stjepana Ostoje podiglo mnogo nezadovoljnika, među kojima je bio i vojvoda Hrvoje Vukčić-Hrvatinić. Državni sabor održan iste godine u Visokom svrgao je s prijestolja kralja Stjepana Ostoju, koji je pobjegao u grad Bobovac na prijesto je doveden Tvrtko II Tvrtković, koji je svoju kraljevsku vlast započeo u Visokom.

Izvori i literatura

1. Anđelić, Pavao: *Bobovac i Kraljeva Sutjeska, Stolna mjesta bosanskih vladara*, Sarajevo, 1973.
2. Anđelić, Pavao: *Studije o teritorijalnopoličkoj organizaciji srednjovjekovne Bosne*, Sarajevo, 1982.
3. Ćirković, Sima: *Istorija srednjovekovne bosanske države*, Beograd 1964.
4. Ćorović, Vladimir: *Historija Bosne*, Beograd, 1940.
5. Handžić, Adem: *Studije o Bosni*, Istanbul, 1994.
6. Jalimam, Salih: *Vranduk - kraljevski grad*, Travnik, 1996.
7. Jelenić, Julijan: *Kraljevsko Visoko i samostan sv. Nikole*, Sarajevo, 1906.
8. Kreševljaković, Hamdija: *Stari bosanski gradovi*, Naše starine, knj. I, Sarajevo, 1953.
9. Vego, Marko: *Naselja bosanske srednjovjekovne države*, Sarajevo, 1957.
10. *Visoko i okolina kroz istoriju*, Knj. I, Visoko, 1984.

MEDIEVAL TOWN OF VISOKO

Summary

Ali the available Facts point out to a Medieeval settlenment, it is difficult to make somwe definite conclusions, excerpt that at time of Bana Kulina a great deal events happe ned Concerning the Political and Religiois life.

The intention of the Pape is to encourage some furtuer resear chws of the independent Medieval Bosnian state, particularly of the reason the first menton thes Town, under the name Visoko.